

KAKVA INDUSTRIJSKA POLITIKA VODI DO RASTA ZASNOVANOG NA IZVOZU? KOMPARATIVNA ANALIZA INDUSTRIJSKOG RAZVOJA REPUBLIKE SRBIJE I REPUBLIKE SLOVAČKE¹

Đukić Mihajlo²
Bodroža Duško³

Apstrakt

Osnovni cilj ovog rada je da utvrdi osnovne karakteristike industrijske politike vođene u Republici Srbiji u periodu tranzicije i ispita u kojoj meri je industrijska politika povezana sa slabim izvoznim performansama srpske privrede. Imajući u vidu polazne osnove na početku procesa tranzicije, sličnu razvijenost i slične sistemske probleme koje je tokom tog procesa trebalo rešiti, kao primer pozitivne prakse uzeli smo iskustvo Republike Slovačke. Sprovedena komparativna analiza razvoja dveju privreda i sprovedenih industrijskih politika dala nam je argumente da verujemo da se značajno lošiji izvozni potencijali srpske privrede mogu objasniti pogrešno vođenom industrijskom politikom, necenovnim faktorima konkurentnosti, te niskim nivoom i pogrešnom strukturom privučenih stranih direktnih investicija. Sa druge strane, Slovačka je nakon perioda uočljive stagnacije tokom 90tih, sprovela značajne privredne reforme čiji su rezultat visoke stope privrednog rasta, poboljšanje konkurentnosti, priliv stranih direktnih investicija, posebno u sektorima visoke dodate vrednosti, i posledično snažna ekspanzija izvoza. Sprovedena komparativna analiza omogućila nam je da damo nekoliko sistemskih preporuka koje bi ublažile posledice neadekvatne ekonomske politike Republike Srbije na izvoz i ekonomski razvoj uopšte.

---

¹ Ovaj rad je deo istraživačkih projekata pod šiframa 47009 (Evropske integracije i društveno ekonomske promene privrede EU) i 179015 (Izazovi i perspektive strukturnih promena u Srbiji: Strateški pravci ekonomskog razvoja i usklađivanje sa zahtevima EU), finansiranih od strane Ministarstva za nauku i tehnološki razvoj republike Srbije

² Mihajlo Đukić, Ma, istraživač saradnik, Institut ekonomskih nauka

³ Duško Bodroža, Ma, istraživač saradnik, Institut ekonomskih nauka

Ključne reči: Izvoz, industrijska politika, strane direktne investicije, konkurentnost, Republika Srbija, Republika Slovačka

POLAZNE OSNOVE PRIVREDNOG RAZVOJA I PROCES PRIVATIZACIJE

Slovačka je pad Berlinskog zida 1989. godine dočekala kao deo Čehoslovačke, koji je sa Srbijom bio relativno uporediv posmatrajući nivo ekonomske razvijenosti. Kao ilustraciju možemo navesti da je 1990. godine Bruto Domaći Proizvod (BDP) po glavi stanovnika, mereno dolarima iz 2005. godine u Slovačkoj, iznosio 12.693 dolara što je tek neznatno više od Srbije koja je iste godine imala BDP po glavi stanovnika 11.602 dolara⁴. Ipak, specifične okolnosti koje su oblikovale proces tranzicije u Srbiji tokom 90-ih ne daju nam za pravo da na jednak način upoređujemo ekonomske rezultate u tom periodu. Zbog toga je analiza koja je sprovedena u ovom radu obuhvatila period 2001-2013. godina kada je Srbija sa zakašnjenjem sprovodila uporedive privredne reforme i proces privatizacije. U prilog tome ide i činjenica da Slovačka u periodu 90-ih i nije bila prepoznata kao „šampion“ ekonomskih reformi⁵. Koliko je Srbija u tom periodu nazadovala ilustruju sledeći podaci. 1990. godine izvoz Slovačke je iznosio oko 3,1 milijardu dolara u odnosu na 5,4 milijarde dolara koliko je iste godine izvezla Srbija. 2001. godine Slovački izvoz iznosio preko 22 milijarde dolara što je gotovo deset puta više u odnosu na srpski izvoz iste godine. Uprkos vidljivom porastu izvoza u periodu 2001-2013. godina izvoz Srbije je još uvek na značajno nižem nivou, a sama struktura izvoza ilustruje trenutne izvozne potencijale i orijentaciju na proizvode niske dodate vrednosti. Indikativno je da je udeo industrijske proizvodnje u BDP u istom periodu znatno brže opadao u Srbiji iznoseći na kraju 2011. godine oko 26% naspram slovačkih 35%.

Slična polazna osnova za proces tranzicije može se uočiti i kada posmatrano udeo javnog sektora u stvaranju BDP. U 1989. godini 99,3% BDP Slovačke predstavljalo je učešće javnog sektora, što je veći udeo u odnosu na ostale uporedive socijalističke zemlje, a pogotovo u odnosu na tadašnju SFRJ čiji je Srbija bila deo. Premda je ekonomski sistem u Srbiji bio organizovan na značajno liberalnijim principima, što je svakako bila bolja polazna osnova imajući u vidu predstojeće tranzicione reforme, udeo društvenog, *de facto* državnog vlasništva, bio je takođe dominantan. Brza privatizacija je prema viđenju tadašnje slovačke vlade bila neophodan uslov rešenja nagomilanih ekonomskih problema i način

---

⁴ Obračun prikazan na sajtu <http://www.indexmundi.com>, a na osnovu podataka Svetske Banke

⁵ Državni sekretar SAD je 1998. godine nazvao Slovačku “crnom rupom u srcu Evrope” imajući u vidu slabo napredovanje u ekonomskom smislu.

<http://www.cato.org/publications/commentary/slovakias-return-black-hole>

obezbeđenja ekonomskog oporavka kao i bespovratnosti procesa političke transformacije. Privatizacija je bila podeljena u dva procesa respektujući veličinu kompanija (engl. *small scale and large scale privatization*). Manje kompanije bile su dominantno privatizovane putem javne aukcije. U prvom krugu kupci ovih kompanija mogli su biti samo rezidenti i domaće kompanije. U drugom krugu kao kupci mogli su se pojaviti i strani subjekti. S obzirom da je brzini transformacije vlasništva dat prioritet, kao nestandardni dopunski metod primenjena je i vaučerska privatizacija. Privatizacija velikih ekonomskih sistema obavljena je u dva talasa koja su predstavljaju kombinaciju standardnih metoda privatizacije i vaučerske privatizacije. Političke promene nakon osamostaljenja zemlje (januar 1993. godine) dovode do dominacije standardnih metoda privatizacije, ali nakon 1994. godine metod vaučerske privatizacije ponovo postaje preovladavajući. Do kraja 1995. godine privatizovano je oko 45% od ukupno procenjene vrednosti imovine. Mada je kao i u svim zemljama napadana kao proces koji praćen korupcionaškim aferama i političkim skandalima, 1995. godine, kada je proces privatizacije već dobrodo omdakao, Slovačka ekonomija je već imala izvoz koji je iznosio polovinu njenog BDP. Srbija je sa druge strane devedesetih privatizaciju sprovodila na osnovu zakona iz 1991. i 1997. godine. To je bio pokušaj sprovođenja tzv. modela akcionarstva zaposlenih. Proces se odvijao selektivno i sporo, a u uslovima u kojima nije postojala pravna država, afere koje uvek prate proces bile su još više izražene. Rezultat takvog procesa je samo 10% privatizovane imovine krajem 2000. godine, a posledice tehnološka zaostalost, loš menadžment i zaostajanje za konkurentima. Nakon 2000. godine Vlada se opredelila za metod prodaje računajući da će ostvariti dodatne prihode i obezbediti bolje upravljanje u privatizovanim preduzećima, dodatno propalim tokom perioda devedesetih. Ipak, posmatrajući efekte koji su procesom privatizacije trebali biti ostvareni, čini se da osim transfera vlasništva makroekonomski pokazatelji nisu dramatično popravljani. Drugačije rečeno, proces privatizacije nije oživeo industrijsku proizvodnju niti poboljšao izvozne performanse privrede u meri u kojoj se to očekivalo. Posledice su brojne i ogledaju se u slabim izvoznim rezultatima, platnobilansnom deficitu i visokoj nezaposlenosti.

Kada je u pitanju industrijska politika, Slovačko iskustvo bi moglo biti za Srbiju veoma korisno. Tokom 90-ih godina industrijska politika je u Slovačkoj bila zanemarena i sprovedena kao potpuno izolovani segment ekonomske politike u kojoj akcenat je stavljen isključivo na privatizaciju za koju se smatralo da će rešiti sve probleme. U tom periodu još uvek nije bio rešen problem javnih preduzeća, giganata koji nisu bili konkurentni a koji su bili direktno subvencionisani kako bi mogli da opstanu. Reforma ovih velikih sistema predstavljala je kamen temeljac nove industrijske politike i otvorila prostor da se finansijskim stimulacijama privuku velike inostrane kompanije iz oblasti automobilske i elektro industrije. Srbija se već godinama suočava sa sličnim problemima. Primera radi, ukupni gubici svih državnih, društvenih i javnih preduzeća iznosili su 2010. godine oko

3,5% bruto domaćeg proizvoda (BDP), dok su iste godine subvencije u ova preduzeća iznosile oko 2,7% BDP⁶. Rešenje problema javnih preduzeća značilo bi značajno fiskalno rasterećenje za privredu zemlje. Osim toga, problem javnog duga nije zanemarljiv kada se govori o makroekonomskoj stabilnosti i deo je privrednog ambijenta kao značajnog faktora privlačenja velikih investitora. Takođe, smanjenje subvencija ovim kompanijama otvorilo bi i finansijski potencijal da se podrže one kompanije koje žele da ulažu u srpsku privredu, pre svega *greenfield* investitori.

ANALIZA INDUSTRIJSKOG RAZVOJA SRBIJE I SLOVAČKE

Industrija predstavlja izuzetno važan sektor privrede svake zemlje koja preko brojnih veza i multiplikativnih efekata deluje na celokupan privredni razvoj. Cilj sprovođenja svakih privrednih reformi, pa i onih tranzicionih koji karakterišu zemlje Centralne i Istočne Evrope nakon 1990. godine, suštinski predstavlja rast produktivnosti i unapređenje konkurentnosti nacionalne ekonomije kao osnov podizanja životnog standarda stanovništva na dugi rok. Da porast produktivnosti na dugi rok dovodi do porasta životnog standarda stanovništva predstavlja činjenicu oko koje se ekonomisti više ne spore⁷. Potrebno je samo u tom kontekstu utvrditi na koji način se može poboljšati produktivnost i kakva industrijska politika ako uopšte treba da postoji, može dovesti do porasta produktivnosti, rasta konkurentnosti i izvoza i samim tim poboljšanja životnog standarda. U tom smislu razlikuju se stavovi pojedinih ekonomista o tome koja je uloga države u tom procesu. Jedni smatraju izuzetno značajnom ulogu države da podstakne industrijski razvoj iznoseći kao argument zemlje azijskog ekonomskog čuda (Rodrik, 1995.). U ovim zemljama kontrolisani intervencionizam je imao pozitivne efekte na privredni rast i rast izvoza. Sa druge strane, postoje i oni ekonomisti koji smatraju da nerazvijene i slabe institucije predstavljaju podlogu za delovanje interesnih grupa koje svojim uticajem preokreću državnu politiku na način da ona ne radi u interesu društva. Na taj način se zapravo zagovara ograničeno mešanje ili potpuno odsustvo mešanja države kada je u pitanju industrijski razvoj (Ades i di Tella, 1997.) Osim toga, pojedini autori nalaze empirijske dokaze u prilog tvrdnji da je pozitivan efekat mešanja države prisutan u zatvorenim ekonomijama, dok je u zemljama koje su otvorenije, mešanje države kontraproduktivno (Bjorvatn i Coniglio, 2006.). Ukoliko bi to bilo tačno, efekat mešanja države bi u Srbiji imao veće efekte nego u Slovačkoj. S obzirom na rezultate koje ćemo u nastavku videti stiče se utisak da su Vlade Srbije ili imale veoma destruktivnu ulogu ili uopšte nisu sprovodile

---

⁶ Arsić, M. Reforme državnih i društvenih preduzeća, Kvartalni monitor Br. 28, januar–mart 2012

⁷ Za sumarni prikaz značaja produktivnosti pogledati npr. Dabla-Norris et. al. (2013), IMF Discussion Note Anchoring Growth: The Importance of Productivity-Enhancing Reforms in Emerging Market and Developing Economies

industrijsku politiku. Ne ulazeći u ideološke rasprave koje se odnose na stepen mešanja države, na ovom mestu ćemo se osvrnuti na činjenice kada je u pitanju industrijska proizvodnja u Srbiji i Slovačkoj sa željom da ukažemo na drugačije pravce industrijskog razvoja ovih privreda tokom perioda tranzicije. Na taj način posredno ćemo otvoriti i pitanje industrijske politike u ovim zemljama i uslovima u kojima je ona sprovedena.

Slovačka je preokret u industrijskoj politici napravila 1999. godine usvajanjem *Akcionog programa jačanja konkurentnosti Evropske industrije* koji je predstavljao deo procesa ekonomskih integracija sa Evropskom Unijom (EU). Centralno pitanje ovog programa predstavljaju aktivnosti na jačanju konkurentnosti. Pod time se prevashodno mislilo na uklanjanje suvišnih kapaciteta koji su bili u državnom vlasništvu i izgradnja privrednog ambijenta koji bi privukao inostrane investitore, a već postojeće domaće naterao da se postepeno prilagode uslovima koji vladaju u Evropskoj Uniji (EU). U prvih nekoliko godina pozitivni rezultati su bili i te kako vidljivi. Produktivnost rada rasla je u periodu 1999-2002. godine po stopi od 3,5% godišnje. Primera radi, produktivnost rada u proizvodnji transportnih vozila je već u 2002. godini je za 28% nadmašila prosek EU, dok je u proizvodnji gumenih i plastičnih proizvoda ona bila za 5% veća⁸. Nakon ulaska u EU, slovačka privreda je pod uticajem dolaska stranih investitora ostvarivala konstantne stope rasta industrijske proizvodnje. Nakon oštrog pada krizne 2009. godine usledio je veoma brz oporavak. U odnosu na 2010. godinu, industrijska proizvodnja je u 2013. godini bila veća za preko 20%. Primera radi, Srbija je u periodu 2010-2013. povećala industrijsku proizvodnju za skromnih 5%. Za razliku od Srbije, industrijska proizvodnja u Slovačkoj ima daleko veći uticaj na celokupnu privredu ove zemlje. Na kraju 2010. godine industrijska proizvodnja je činila 35% ukupnog BDP Slovačke. Ona je rasla po stopi od 16,9% i 3,2% respektivno tokom 2007. i 2008. godine. Nakon pada od 13,8% u 2009. godini usledio je brz oporavak u 2010. godini i industrijska proizvodnja beleži rast od 18,9%. Ovakav rast najviše je posledica ulaganja u kapitalna i trajna potrošna dobra. U strukturi industrijske proizvodnje Republike Slovačke najzastupljeniji su: automobilska industrija, elektronska industrija, mašinska industrija i hemijska industrija.

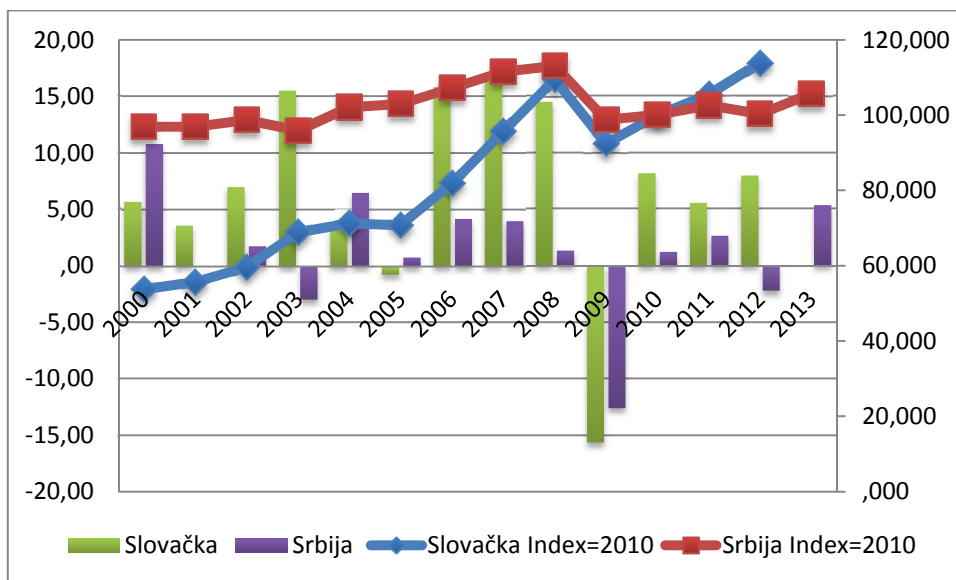
Industrijska proizvodnja u Republici Srbiji nažalost iz godine u godinu iskazuje skromne rezultate, a njen udeo u BDP se konstantno smanjuje. Tokom prvih godina tranzicije (2001-2007. godina) industrijska proizvodnja je rasla prosečnom godišnjom stopom od 2,2% godišnje, što je značajno niže u odnosu na rast BDP koji je u istom periodu rastao prosečnom stopom od 5,6%. U svakoj od tranzicionih godina, izuzev 2004. godinu, Srbija je beležila niže stope rasta industrijske proizvodnje od Slovačke. To je posebno deprimirajuće imajući u vidu

---

⁸ Industrial policy of the Slovak Republic, (2003), Policy Documentation Center, <http://pdc.ceu.hu/archive/00006625/>

skromnu startnu osnovu. Primera radi, 2006. godine nivo industrijske proizvodnje iznosio je svega 46% nivoa iz 1990. godine⁹.

Grafikon 1. Godišnja stopa rasta industrijske proizvodnje u Republici Srbiji i Republici Slovačkoj u periodu 2001-2013. godina

Izvor: Eurostat

Prema podacima prezentovanim na prethodnom grafikonu može se primetiti da je industrijska proizvodnja u Srbiji praktično stagnira u čitavom periodu tranzicije. Proizvodnja je 2004. godine praktično bila na istom nivou kao i 2010. što se jasno vidi ukoliko se posmatraju bazni indeksi iz 2010. godine kao referentne godine. Nakon 2004. godine usledio je umereni porast industrijske proizvodnje koji je pod uticajem krize 2010. godine vraćen na nivo iz 2004. godine. Nakon toga, industrijska proizvodnja stagnira, i potpuno je evidentno da su stope rasta u prethodnoj deceniji ostvarivane na račun ekspanzije uslužnog sektora. Sa druge strane, u Slovačkoj su приметni potpuno drugačiji trendovi. Pre svega, kao ekonomija koja je mnogo otvorenija u odnosu na srpsku, industrijska proizvodnja je bila pod mnogo većim uticajem pada globalne agregatne tražnje u periodu ekonomske krize. Kao posledica, krizne 2009. godine industrijska proizvodnja je pala za preko 15%. Nakon toga, usledio je veoma brz rast i nivo industrijske proizvodnje je u odnosu na 2010. bio veći za preko 20% u 2013. godini.

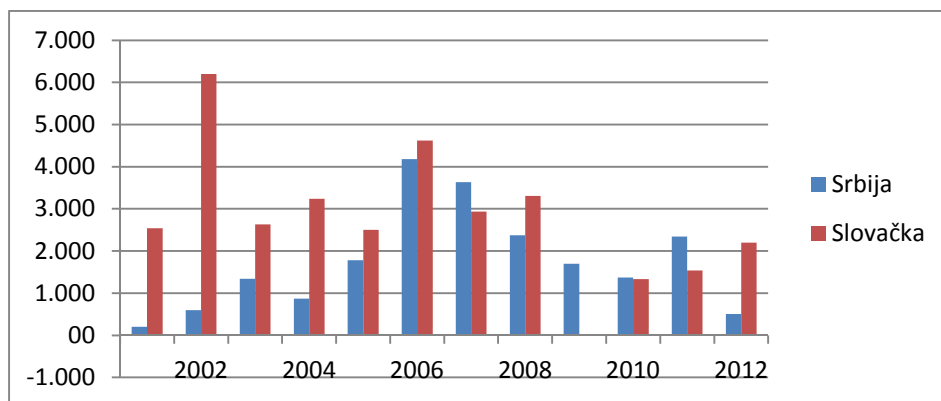
⁹ Savić Lj., (2008.) Tranzicija srpske privrede: kriza razvoja industrije, Ekonomski fakultet, Beograd.

STRANE DIREKTNE INVESTICIJE I NJIHOV UTICAJ NA PRIVREDNI RAZVOJ DVEJU ZEMALJA U TRANZICIONOM PERIODU

Najveću razliku ako posmatramo uzroke industrijskih i izvoznih performansi predstavljaju privučene strane direktne investicije. Strateško opredeljenje kreatora slovačke ekonomske politike bilo je privlačenje inostranih investitora u sektorima visoke dodate vrednosti. Značaj stranih investicija ogleda se i u njihovim multiplikativnim efektima. Čim jedna velika kompanija stupi na određeno tržište, istim putem uglavnom krenu i njeni značajniji dobavljači vodjeni interesom smanjenje transportnih troškova.

Nakon 1994. godine i dolaska Volkswagena veliki broj investitora je odlučio da svoju proizvodnju locira baš u ovoj zemlji. Postoji nekoliko razloga zašto su investitori odabrali baš Slovačku kao zemlju gde će investirati. Pre svega, ne treba mistifikovati ulogu države u dovođenju investitora. Uloga Vlade u ovom periodu teško se može opisati kao pasivna. Smatra se da je ključnu ulogu u sprovođenju industrijske politike imala agencija SARIO (Slovak Investment and Trade Development Agency) čija je glavna misija nalaženje strateških partnera za pojedine Slovačke kompanije. Tokom prethodnih godina ova agencija je nekoliko puta nagrađivana kao najuspešnija u kontekstu privlačenja investitora, pogotovo u domenu IT industrije, i promocije slovačkih kompanija.

Grafikon 2. Iznos privučenih stranih investicija (u 000 EUR)

Izvor: UNCTAD

Ukoliko pogledamo podatke o vrednostima privučenih investicija primetno je da je Slovačka uprkos činjenici da je odavno privela kraju proces privatizacije svake godine privlačila i po nekoliko puta veće iznose inostranih investicija. U 2002. godini njihov iznos je prevazišao i neverovatnih 6 milijardi evra za privredu ove veličine. Nakon pada u 2009. godini, beleži se postepeni i stabilan porast i

vrednost od preko 2 milijarde u 2012. godini. Sa druge strane, prava slika atraktivnosti srpske privrede za strane ulagače često je narušena činjenicom da privatizacija samo jednog velikog sistema iskrivljuje sliku stvarajući dojam i ne tako neuspešne politike. Tako je bilo primera radi 2006. godine kada je izvršena privatizacija državnog mobilnog operatera.

Na primeru Slovačke, vidi se veoma jasna politika Vlade u pogledu privlačenja investicija koja je u skladu i sa pravilima EU. Iako je prema Akcionom programu jačanja konkurentnosti Evropske industrije utvrdila kako će pomoć države u podizanju konkurentnosti biti samo u smislu jačanje pravne države i koordiniranja čitavog procesa, država je imala veoma aktivnu ulogu i u smislu finansijske podrške. Ta podrška nije uvek podrazumevala direktno finansiranje stranih kompanija, mada je bilo i takvih slučajeva. Primera radi, Kia Motors je dobila budžetsku podršku u iznosu od 32 miliona evra koja je bila ocenjena i od strane Evropske Komisije kao projekat koji doprinosi regionalnom razvoju i porastu zaposlenosti¹⁰. Aktivna uloga države podrazumevala je i poreske olakšice, pomoć u izgradnji infrastrukture, davanje zemljišta, itd. Porez na dividende primera radi u Slovačkoj iznosi 0%. Na taj način, zemlja je bila prepoznata kao idealno mesto za investiranje u konkurenciji ostalih zemalja slične razvijenosti. Drugi razlog je jeftina i obučena radna snaga koja je prepoznata od strane investitora kao značajna ušteda. Takođe, kao prednost se mogu navesti geografska pozicija zemlje i solidna infrastruktura, razvijena drumska i železnička mreža. Politička stabilnost i članstvo u međunarodnim ekonomskim i političkim organizacijama i konačno u samoj EU, često se navode kao još jedan od uzroka dolaska stranih investitora. Kao jedno od kontroverznijih pitanja u literaturi se spominje i poreska reforma, odnosno uvođenje linearnog poreza sa atraktivnom poreskom stopom od 19% koji ide nauštrb pravičnosti ali je često apostrofirano kao jednostavan za administriranje i lako razumljiv za ulagače¹¹. Ipak, u 2013. godini levičarska Vlada vratila je progresivno oporezivanje i efekti ovih promena biće vidljivi narednih godina. Trenutno, ne postoje jasni empirijski dokazi koji bi potvrdili da je linerni porez doprineo rastu inostranih investicija¹².

Takođe, važno je istaći da je slovačko tržište rada predmet reforme koja za cilj ima da ga učini jednim od deset najfleksibilnijih u svetu, što bi predstavljalo važan faktor međunarodne konkurentnosti. Novi Zakon o radu, donet septembra 2011. godine, mogao bi da poveća fleksibilnost tržišta rada kroz ublažavanje striktnih pravila po pitanju ugovora na određeno. Posmatrajući produktivnost, troškovi rada u periodu 2000-2007. godina bili su među najnižim u poređenju sa susednim zemljama doprinoseći visokom prilivu stranih investicija. Međutim, nakon

---

¹⁰ State aid: Commission endorses €32 million aid to Kia Motors Slovakia to expand car manufacturing plant, P/07/1135, Brussels, 19th July 2007

¹¹ Poreska reforma sprovedena u mandatu Ministra finansija Ivana Mikloša 2004. godine.

¹² [http://search.oecd.org/officialdocuments/displaydocumentpdf/?doclanguage=en&cote=EC/O/WKP\(2005\)35](http://search.oecd.org/officialdocuments/displaydocumentpdf/?doclanguage=en&cote=EC/O/WKP(2005)35)

uvođenja evra, depresijacija lokalnih valuta uticala je na to da troškovi rada u Slovačkoj porastu i time se izgubi važna prednost u pogledu međunarodne konkurentnosti. Može se primetiti da Globalni Indeks Konkurentnosti ne prepoznaje Slovačku kao zemlju koja odskoče po konkurentnosti u odnosu na susedne zemlje poput Mađarske, Poljske ili Češke¹³. S obzirom da je izvoz u ovom periodu rastao, nije teško zaključiti da slovačka privreda može ponuditi kvalitet koji je u drugim zemljama prepoznatljiv tako da može absorbovati i eventualno višu cenu. Drugim rečima, ukoliko cenovni faktori konkurentnosti nisu bili presudni, definitivno su postojali pojedini necenovni faktori koji su za posledicu imali dobre izvozne rezultate.

POSLEDICE (NE)SPROVOĐENJA INDUSTRIJSKE POLITIKE – ANALIZA IZVOZNIH PERFORMANSI

Izvozni potencijali slovačke privrede nisu uvek bili tako snažni. Na samom početku procesa tranzicije učešće izvoza u BDP iznosilo je oko 27%. Postepenim otvaranjem ekonomije tokom devedesetih izvoz se postepeno povećavao da bi 2000. godine dostigao 70%, a predkrizne 2007. godine čak 87% BDP. U 2010. godini ovaj pokazatelj iznosio je oko 80% BDP pokrivajući takođe visok uvoz.

Sa druge strane, posmatrajući Srbiju, može se reći da od početka tranzicije 2000. godine kada je izvoz iznosio oko 24% BDP, Srbija nije uspela da probudi svoje izvozne potencijale. Izvoz je tokom 2010. godine sa udelom od skromnih 35% BDP bio najveći od početka tranzicije. Ovako letargičan izvoz i dinamičan rast uvoza stvaraju problem visokog spoljnotrgovinskog deficita, jedne od ključnih makroekonomskih neravnoteža naše privrede. Postavlja se pitanje šta stoji iza tako snažnog izvoza kao generatora rasta slovačke privrede. Postoji nekoliko prihvatljivih objašnjenja. Pre svega, može se reći da se struktura slovačke privrede u određenoj meri razlikuje u odnosu na srpsku. Slovački proizvodni sektor sa učešćem od preko 35% BDP značajno je viši u odnosu na prosek EU (oko 20%). Globalni rast tražnje za manufakturnim dobrima pogodovao je slovačkom izvozu tokom 2010. i 2011. godine. Takođe, uprkos relativnom pogoršanju cenovnih faktora konkurentnosti izvoz je rastao, što navodi na zaključak da su ulogu u rastu imali i necenovni faktori¹⁴.

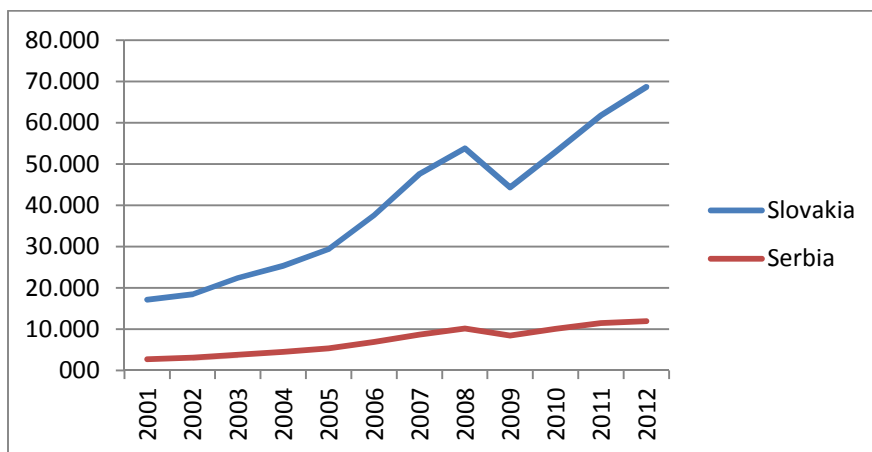
Na narednom grafikonu može se primetiti značajan porast izvoza u prethodnoj deceniji. Takođe, iako mnogo zavisi od globalne tražnje, izvoz je nakon pada u

¹³ Slovačka je rangirana na 78. mestu u konkurenciji 148 zemalja prema Global Competitiveness Index 2013-14. Primera radi, bolje su plasirane Češka (46.), Mađarska (63.) i Poljska (42.), dok Srbija zauzima tek 101. poziciju.

¹⁴ Više o konkurentnosti i analizi održanja konkurentnosti u uslovima realne apresijacije kursa može se naći na: Oomes, N. (2005.), *Maintaining Competitiveness Under Equilibrium Real Appreciation: The Case of Slovakia*, IMF WP/05/65.

2009. godini veoma brzo porastao što dokazuje relativnu otpornost izvoznih proizvoda na nepovoljna kretanja u svetu. Jedan od razloga je nešto brži oporavak u zemljama najvećim trgovinskim partnerima, pogotovo Nemačkoj. Izvoz u Nemačku, Austriju i Češku bi do 2017. godine mogao dostići 46% ukupnog izvoza¹⁵.

Grafikon 3. Izvoz Srbije i Slovačke u periodu 2001.-2012. (000 EUR)

Izvor: Eurostat i Narodna Banka Srbije

S obzirom da će značajnije povećanje vrednosti izvoza u narednom periodu biti moguće samo na osnovu rasta izvoza proizvoda visoke dodate vrednosti, necenovni faktori konkurentnosti postaju sve značajniji aspekt konkurentnosti srpske privrede. U njih spadaju dizajn, promocija, kvalitet, robna marka i slični elementi koji utiču na stepen zadovoljstva potrošača. Svi ovi faktori su praktično izvedeni iz tehnološke konkurentnosti firme, a ona je na veoma niskom nivou, kao posledica jednog prevaziđenog sistema pre 90-ih, propadanja tokom 90-ih i zapostavljanja i nedovoljnog nivoa stranih investicija nakon 2000-te. Poslednja temeljna analiza koja je uključivala procenu necenovnih faktora konkurentnosti utvrdila je implicitno nepostojanje državne politike kada je u pitanju strategija istraživanja i razvoja. Dobijeni rezultati koji se odnose postojanje subvencija za istraživanje, odliv mozgova, saradnju naučnog i privrednog sektora, inovativnost domaćih subjekata i mnogi drugi potvrđuju ovu činjenicu¹⁶. Slovačka je u prvoj deceniji XXI veka, povećavala svoj izvoz upravo na bazi ovih faktora, dok se njena

¹⁵ ING International Trade Study Developments in global trade: from 1995 to 2017, Slovakia

¹⁶ Konkurentnost privrede Srbije, (2003), Jefferson Institute, Narodna Banka Srbije.

cenovna konkurentnost uglavnom pogoršavala. Rast izvoza je temeljen na proizvodima visoke dodate vrednosti koji se plasiraju na visoko zahtevna tržišta¹⁷.

ZAKLJUČNA RAZMATRANJA

Na osnovu prikazanih podataka možemo konstatovati da je Srbija nažalost propustila veliki broj prilika da u protekloj deceniji ojača svoj privredni potencijal kroz oživljavanje industrijske proizvodnje i podizanje nivoa izvoza. Za to osim odgovornosti nosilaca ekonomske politike postoje i objektivni razlozi u smislu usporavanja stope rasta na globalnom planu u poređenju sa prosperitetnim periodom devedesetih tokom kojeg su tranziciju sprovele većina bivših komunističkih zemalja. Prema našem mišljenju, privlačenje kapitala i tehnologija u sektor industrije kroz „*greenfield*“ strane direktne investicije sada predstavlja jedini način da se nadoknadi propušteno i uhvati priključak za uspešnijim tranzicionim zemljama kakva je Slovačka. U tom smislu ne bi trebalo prezati od aktivnije uloge države koja bi kroz procesu direktne ili indirektno finansijske podrške te dinamičnom i dobro osmišljenom ekonomskom diplomatijom trebala da privuče investitore. Šanse za značajnijom izmenom privredne strukture i podizanjem nivoa investicija kroz proces privatizacije nažalost su propuštene. Zato bi jačanje konkurentnosti, pre svega industrije, trebalo da bude imperativ svih nosilaca ekonomske politike u budućnosti. Jačanje konkurentnosti je dugoročan proces čiji efekti neće biti odmah vidljivi. Naš stav je da na tom putu posebno treba obratiti pažnju na tri aspekta. Prvo, potrebno je dosledno povećavati ulaganja u ljudski kapital i sprovesti reformu obrazovnog sistema sledeći prioritete Strategije razvoja nauke. Na ovaj način bi se povećao kvalitet naučno-istraživačkog rada i povezali privredni subjekti i naučno-istraživačke institucije. Osim toga, došlo bi do postepenog povećavanja udela fakultetski obrazovanih u strukturi radne snage a obrazovne stope zaposlenosti uskladile bi se sa evropskim tendencijama u pravcu povećanja udela visoko obrazovanih. Drugo, potrebno je usredsrediti se na jačanje tehnoloških kapaciteta. U tom smislu, dobro bi bilo fokusirati se na oblasti visoke tehnologije u odnosu na do sada dominantne niskotehnološke industrijske grane. Idealno bi bilo privlačenje nekoliko velikih kompanija koje bi svojom proizvodnjom stimulisale razvoj ostalih privrednih grana, kao što su Slovaci učinili dovodeći nekoliko poznatih automobilskih proizvođača (Volkswagen, Peugeot, Kia) i elektronskih giganata (Sony, Samsung). Na kraju, potrebno je videti na koji način se mogu iskoristiti kapaciteti javnog sektora. Detaljna analiza efikasnosti javnih preduzeća i državne imovine uopšte treba da pruži odgovor na pitanje kako je moguće podići efikasnost javnog sektora. Ukoliko je moguće potrebno je

---

¹⁷ Benkovskis, K. Worz, J. (2012), Non-Price Competitiveness Gains of Central, Eastern and Southeastern European Countries in the EU Market, Focus on European Economic Integration Q3/12.

profesionalizovati menadžment u onim javnim preduzećima koja mogu da opstanu na tržištu kao takva. Za ona za koja se pokaže da ne mogu efikasno da posluju a pri tom se ne nalaze u strateški važnim delatnostima, treba da budu predmet studije koja bi utvrdila na koji način se država može rešiti vlasništva u njima. Beskonačno subvencionisanje u uslovima sve većih fiskalnih problema uskoro će postati veoma ozbiljan problem.

Literatura

1. Ades, A. i Di Tella, R. (1997), "National Champions and Corruption: Some Unpleasant Interventionist Arithmetic," *Economic Journal*, Royal Economic Society, vol. 107(443), pages 1023-42
2. Arsić, M., Reforme državnih i društvenih preduzeća, *Kvartalni monitor* Br. 28, januar–mart 2012
3. Benkovskis, K. Worz, J. (2012), Non-Price Competitiveness Gains of Central, Eastern and Southeastern European Countries in the EU Market, *Focus on European Economic Integration* Q3/12.
4. Bjorvatn, K., i Coniglio, N. (2006), Policy Design and Rent Seeking: Targeted versus Broad Based Intervention," *Review of Development Economics*, Wiley Blackwell, vol. 10(4), pages 577-585
5. Dabla-Norris et. al. (2013), IMF Discussion Note Anchoring Growth: The Importance of Productivity-Enhancing Reforms in Emerging Market and Developing Economies
6. Global Competitiveness Index 2013-14, World Economic Forum
7. ING International Trade Study Developments in global trade: from 1995 to 2017, Slovakia
8. Jefferson Institute, (2003), Narodna Banka Srbije, Konkurentnost privrede Srbije
9. Oomes, N. (2005.), Maintaining Competitiveness Under Equilibrium Real Appreciation: The Case of Slovakia, IMF WP/05/65.
10. Policy Documentation Center, (2003), Industrial policy of the Slovak Republic
11. Rodrik, D. (2007.), Normalizing industrial policy, paper prepared for the Commission on Growth and Development
12. Rodrik, D. (1995), "The Dynamics of Political Support for Reform in Economies in Transition," *Journal of the Japanese and International Economies*, Elsevier, vol. 9(4), pages 403-425,
13. Savić Lj., (2008.) Tranzicija srpske privrede: kriza razvoja industrije, Ekonomski fakultet, Beograd.
14. www.cato.org
15. www.eurostat.org

16. www.indexmundi.com
17. www.nbs.rs
18. www.oecd.org
19. www.unido.org

WHAT INDUSTRIAL POLICY LEADS TO EXPORT BASED GROWTH? COMPARATIVE ANALYSIS OF INDUSTRIAL DEVELOPMENT OF THE REPUBLIC OF SERBIA AND THE SLOVAK REPUBLIC

**Đukić Mihajlo¹⁸
Bodroža Duško¹⁹**

Abstract

The aim of this paper is twofold. First, we aimed to identify the basic characteristics of the industrial policy led in the Republic of Serbia in a transition period. Second, we wanted to determine to how much extent is industrial policy related to the weak export performances of the Serbian economy. Having in mind starting position, development level and similar systematic problems which had to be resolved during the transition period, we used the experience of the Slovak Republic. Conducted comparative analysis gave us arguments to believe that significantly lower export potentials of the Serbian economy could be explained by the wrongly led industrial policy, factors of non-price competitiveness, lower level and inadequate structure of foreign direct investments. On the other hand, after the visible period of stagnation during the 90s, Slovak Republic conducted significant economic reforms resulted in higher growth rates, competitiveness improvement, inflow of foreign direct investments, especially in a high value added industries, and consequently strong expansion of the export. Performed comparative analysis enabled us to define several systematic measures, which could be used to mitigate the consequences of the inadequate economic policy of the Republic of Serbia on export and economic development in general.

---

¹⁸ Mihajlo Đukić, MA, Research Associate, Institute of economic sciences Belgrade

¹⁹ Duško Bodroža, MA, Research Associate, Institute of economic sciences Belgrade

Keywords: *Export, industrial policy, foreign direct investments, competitiveness, Republic of Serbia, Slovak Republic*